

DERS TANITIMI:
CEZA HUKUKUNUN FELSEFİ TEMELLERİ

İlker Tepe*

* Arş.Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı,
ilker_tepe@yahoo.de.

Normatif hukuk disiplinleri içerisinde ceza hukukunun (ayrıcalıklı olmasa bile) ayrı bir yerinin olduğu kabul edilmektedir. Zira ceza hukuku bir insanın özgürlüğüne en yoğun ve doğrudan müdahalenin gerçekleştiği hukuk disiplinidir. Ceza hukuku açısından böyle bir nitelermeyi, gerekli gereksiz tekrarlanagelen bir “*slogan*” olmaktan çıkarıp anlamlı kılabilmek için insanın özgürlükle olan ilişkisinin mahiyetine yönelmek gerekir.

Bu bağlamda *Takiyettin Mengüşoğlu'nun* yaptığı insan tanımı, sözü edilen yönelim bakımından son derece değerlidir: *İnsan; bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden görüp-önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel varlık olan, ideleştirebilen, kendini bir şeye veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, seven, inanana, sanatın ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik ve biyopsişik bir varlıktır¹.*”

Mengüşoğlu burada insan ile özgürlüğü arasında doğrudan bir ilişki kurulmakta ve bir bütün olarak insanı, özgürlüğünün olanaklı kıldığı yönleriyle tanımlamaktadır². Dolayısıyla ceza hukukundan kaynaklanan ve özgürlüğe yönelik her müdahalenin aslında, *Kantçı* bir söylemle ifade edilecek olursa, amaç-değer³ olan “*insan*”a bir müdahale olduğu ve bu yönüyle söz konusu müdahalenin her tek insan için geçerli ve talep edilebilir karakterde olması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. İşte tam da bu yüzden ceza hukuku, sadece pozitif hukuk metinlerinin “*sınırlandırılmış*” kalıplarına indirgenemeyecek bir önemi haizdir. Aksi bir bakış açısı ceza hukukunu

doğasından uzaklaştırmak, dolayısıyla da değersizleştirmek anlamı taşıyacaktır.

Yukarıda işaret edilmek istenen bağlam şüphesiz ki ceza hukuku ile genelinde felsefe, özelinde ise hukuk felsefesi arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi bir kez daha gözler önüne sermektedir. Öyle ki, ceza hukukunun adının geçtiği her yerde özgürlük, özgürlüğün adının geçtiği her yerde de felsefe (hukuk felsefesi) başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın ve doğrudan kendini ortaya koyabilir olmalıdır. Dolayısıyla ceza hukuku – felsefe ilişkisi aslında “*kurulan*” bir ilişki değil “*var olan*” bir ilişkidir.

Kanaatimce bu tespitin doğal sonucu olarak da ceza hukuku; sadece suç teşkil eden fiilleri ve bu fiillere karşı öngörülen yaptırımları düzenleyen normlar bütünü olarak değil, bunun ötesinde ve hatta öncesinde özgürlüğü ve sınırlarını kavrayış biçimi olarak kabul edilmelidir. Ünlü Alman ceza hukukçusu *Franz von Listz'in* ceza kanununu “*suçluların Magna Charta'sı*”⁴ olarak kabul etmesinin temelinde de bu bakış açısı yatmaktadır.

Böyle bir değerlendirme perspektifi, ceza hukukunu norm, olgu ve değer boyutlarıyla bir bütün olarak kabul etme refleksini geliştirecektir. Ceza hukukunun değer boyutu da felsefe (hukuk felsefesi) olmaksızın tamamlanamayacaktır. Hatta günümüzde başlı başına bir ceza hukuku felsefesinden dahi bahsetmek mümkündür. Ünlü Alman ceza hukukçusu *Hans Welzel* de ceza hukukunu felsefenin ana giriş kapılarından biri olarak kabul ederek⁵ altını çizmeye çalıştığımız bu bağlantıyı özetlemiştir.

Ceza hukuku ile felsefe ilişkisinden ya da artık kabul gördüğü haliyle ceza hukuku felsefesinden bahsederken *Arthur Kaufmann'ın* önemle altını çizdiği bir hususun

¹ **Mengüşoğlu** Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul 1988, s: 49.

² **Çüçen** A.Kadir, “Felsefi Açından İnsan Haklarının Evrenselliği Sorunsalı”, *Kaygı – Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, S:4, 2005, s: 81.

³ “*Şimdi diyorum ki; insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır; ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelik bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir.*” Immanuel **Kant**, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* (Çev: Ioanna Kuçuradi), *Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Serisi:4*, 5. Baskı, Ankara 2013, s: 45.

⁴ **von Listz** Franz, “Die Forderungen der Kriminalpolitik und der Vorentwurf eines schweizerischen Strafgesetzbuches”, *Strafrechtliche Vorträge und Aufsätze*, Band:2, Berlin 1970, s:80.

⁵ **Welzel** Hans, “Strafrecht und Philosophie”, *Abhandlung zum Strafrecht und zur Rechtsphilosophie*, Berlin/ New York 1975, s: 1.

da dile getirilmemesinin eksiklik olacağı kanaatindeyim. Şöyle ki; *Kaufmann* hukuk felsefesinin sadece hukuk veya sadece felsefe bilgisiyyle yapılabilecek bir şey olmadığını, hukuk felsefesiyle iştigal eden bir kişinin her iki alanda, yani hukuk ve felsefe alanlarında, da “*kendini evinde hissetmesi gerektiğinin*” altını çizmektedir⁶. Ceza hukuku felsefesi için de aynı şeyi söylemek mümkündür: Ceza hukuku felsefesi açısından hem ceza hukukunun hem de felsefenin (hukuk felsefesinin) bilgisine sahip olunmalı ve her iki alanda da kişi kendisini “*evinde hissetmelidir*”. İşte temel sorun burada başlamaktadır ve bu yazının gerçek konusuna da ancak böyle bir tespitle geçilebilmesi mümkündür.

Bilindiği üzere gerek ülkemizde gerekse yurt dışında ceza hukuku ve bağlantılı dersler lisans düzeyinde hukuk öğreniminin en popüler dersleri arasında yer almaktadır. Ülkemiz açısından hukuk fakültelerinde öğrenciler temel hukuk bilgisi edindikten sonra ikinci sınıfla birlikte ceza hukuku derslerini almaya başlarlar ve mezun olana dek ceza hukukuyla bağlantıları aynı yoğunlukta devam eder. Ancak bu süre zarfı içerisinde ceza hukuku öğreniminin ağırlık merkezini daha çok normatif düzenlemeler ve bu düzenlemelere yönelik doktriner tartışmalar ve yargısal uygulamalar oluşturur.

Böyle bir yöntem tercihinde pedagojik açıdan birçok haklı gerekçenin varlığından söz edilebilir. Ancak kabul etmek gerekir ki, ceza hukukunu sadece mevzuat eksenli tartışmaların odağında şekillendirmeye çalışmak yukarıda da işaret edildiği gibi ceza hukukunun değer boyutunun git gide körelmesine neden olmaktadır. Zira hukuk fakültesi öğrencileri ceza hukukuyla bir şekilde ilişkilendirilebilecek felsefi yaklaşım ve tartışmalarla sadece Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi derslerinde bulduklarından ve bu dersler de ağırlıklı olarak hukuk felsefesi tarihi şeklinde gerçekleştiğinden, bu öğrencilerin mezun olup meslek hayatına geçiş yaptıkları dönemde özellikle ceza hukuku alanında sorgulayıcı reflekslerinin yeterince gelişmediği, böyle

bir sorgulama ihtiyacı hasıl olduğunda da “*bu ceza hukukçularının değil felsefecilerin işi*” kaçıncı buldukları gözlemlenmektedir.

İşin acı tarafı andığım bu “*kaçış*”a sadece meslekten olan, yani uygulamadaki ceza hukukçularının değil bizatihi ceza hukuku akademisyenlerinin de sıklıkla başvurmalarıdır. Öyle ki, Türkiye’de akademik düzeyde ceza hukuku alanında teorik tartışmaların ceza hukuku dogmatikliği ekseninde şekillendiği ve fakat bu tartışmaların temelindeki felsefi arka planın daima ihmal edildiği ifade edilebilir. Bu durumu ulusal ölçekte ceza hukuku alanında yayımlanan bilimsel eserlerin kapsam ve içerikleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ceza hukuku öğrenimi açısından bir gerçeklik olarak karşılaşılan bu durum karşısında **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı** 2013 yılı itibarıyla bir inisiyatif üstlenerek Türkiye’de ilk kez lisans düzeyinde ceza hukuku ile felsefe (hukuk felsefesi) arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaracak, dolayısıyla da ceza hukukunun değer boyutuna özellikle odaklanacak bir seçimlik ders oluşturmuştur: “*Ceza Hukukunun Felsefi Temelleri*”.

Böyle bir seçimlik ders fikrinin ortaya atılması ve olgunlaştırılması sürecinde iki temel hedef esas alınmıştır. Birincisi hukuk fakültesi öğrencileri açısından yukarıda izah edilmeye çalışılan ilişki hususunda bir farkındalık yaratmak ve öğrencileri bu bağlamda doğru ceza hukuku bilgisine ulaşmanın olanakları noktasında düşünmeye, tartışmaya, araştırmaya ve nihayetinde “*sorunsallaştırmaya*” yönlendirmek. İkincisi ise Anabilim Dalındaki akademisyenlerin de ceza hukukunun felsefi temellerine ilişkin olarak daha yoğun ve özel ilgiyle angaje olmalarını teşvik etmektir. Bu yönüyle söz konusu seçimlik ders öğrencisiyle ve akademisyeniyle bütünsel açıdan deneysel bir süreç olarak tasarlanmıştır.

Her ne kadar Türkiye için yeni bir adım olsa da; Avrupa’da, özellikle Türk ceza hukuku öğretisinin yoğun bir şekilde etkilendiği Almanya’da çok uzun bir süredir ceza hukukunun felsefi temellerine ilişkin özel

⁶ **Kaufmann** Arthur, “Hukuk Felsefesi, Hukuk Kuramı, Hukuk Dogmatikliği” (Çev: Hayrettin **Ökçesiz**), HFSA, S:1, İstanbul 1993, s:7.

dersler, seminer programları ve hatta araştırma merkezleri veya enstitüler oluşturulmuştur. Bu seçimlik ders ile ilgili teknik hazırlıklar yapılırken de söz konusu tecrübeler yakından izlenmiş ve hatta yerinde tetkik edilerek görüş alışverişlerinde bulunulmuştur. Bugün “*Ceza Hukukunun Felsefi Temelleri*” dersi için öngörülen içerik hakkında bilgi vermeden önce özellikle Almanya’da ceza hukuku ve felsefe (hukuk felsefesi) ilişkisi bağlamında ele alınan/ üzerinde çalışılan konu başlıklarına ilişkin bazı örnekler vermek ufuk açıcı olabilir:

- *Doğan Hukuk Hukuki Pozitivizme Karşı (Radbruch – Kelsen)*
- *Kant ve Hegel’in “Mutlak” Ceza Teorilerinin Güçlü ve Zayıf Noktaları*
- *Hukuka Uygunluk Sebebi Olan Zorunluluk Halinin Faydacı ve Dayanımcı Temelleri*
- *Ceza Hukukunda Antroposentrik ve Ekosentrik Hukuksal Değerler*
- *Bir Hukuka Uygunluk veya Mazeret Sebebi Olarak Sivil İtaatsizlik*
- *Radbruch Formülü – İçeriği ve Uygulamaya Etkisi*
- *Beyin Ölümüm Özelinde Felsefi Açından İnsan Yaşamının Sona Ermesi*
- *Felsefi Açından Ötenazi*
- *Meşru Savunmanın Sınırlandırılmasına Getirilen Sosyal- Etik Gereçekler*
- *Ceza Hukukunda Paternalizm*

Örnek kabilinden burada sayılan başlıklar Almanya açısından lisans düzeyinde dahi tartışmaya açılması makul görünse dahi Türkiye açısından henüz oldukça erken olduğu kanaatindeyim. Özellikle Almanya için bir ceza hukuku felsefesi kültüründen bahsetmek hiç de abartılı olmayacaktır. Ülkemizde ise ceza hukuku alanında söz konusu konu başlıkları gündeme dahi gelmemektedir. Bu nedenle “*Ceza Hukukunun Felsefi Temelleri*” dersi ile lisans düzeyinde en temel sorun odaklarını ortaya koyma ve bu sorun odaklarını mümkün olduğu ölçüde ayrıntılandırma yoluna

gidilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede “*Ceza Hukukunun Felsefi Temelleri*” seçimlik dersi bağlamında inceleme konusu yapılan bazı alanlar hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olabilir.

Her şeyden önce ceza hukuku dogmatığı ile ceza hukuku felsefesi arasındaki paralelliğin ciddi anlamda önemsendiğini ifade etmek gerekmektedir. Zira bugün ceza hukuku dogmatığının tarihsel gelişim sürecine dikkat edilecek olursa mutlak suretle temel hareket noktalarının felsefi referanslarla şekillendikleri görülmektedir. Bu anlamda özellikle Alman ceza hukuku dogmatığının tarihsel gelişim süreci son derece belirleyicidir. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere bugün Türkiye’de dahil olmak üzere Kıta Avrupası’nın ceza hukuku anlamında lokomotif ülkesi Almanya olarak kabul edilmektedir. Köklü bir ceza hukuku kültürüne sahip olan Almanya’nın bu anlamda ceza hukuku dogmatığı alanında tarihsel gelişim süreci önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede örneğin;

- Ceza hukukunun sistematize ve modernize edilmesi sürecinde ilk önemli çalışmaları başlatan **Paul Johann Anselm von Feuerbach**’ın bir **Kant’çı** olması ve özellikle **Kant’ın Ortaçağ’ın** hukuk anlayışı bakımından belirleyici olan ahlak – hukuk birlikteliğinin⁷ aksine ahlak ve hukuku birbirinden ayırma iradesinden etkilenmesi,
- **Hegel’in** irade özgürlüğü, hareket, haksızlık, özellikle de nedensellik ve (objektif) isnadiyet konusundaki ortaya koyduğu düşüncelerin ceza hukukunu çok ciddi bir biçimde etkilediği, kendisinden sonra gelen **Abegg, Köstlin, Hälschner, Berner** gibi Hegelyenlerin anılan bu

⁷ Ortaçağ hukuksal zihniyetinin bir görünüş şekli olan hukuk ahlak birliği ile ilgili olarak bkz. **Ozansü Mehmet Cemil**, Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi, İstanbul 2014, s: 93 vd.

düşünceleri ceza hukuku dogmatikğine daha yoğun bir şekilde yansıtmaya çalışmaları⁸,

- Ceza hukuku dogmatikğinin modern anlamda ve bütüncül açıdan ilk kez sistematize edildiği klasik suç teorisi çerçevesinde *Franz von Listz'in* dönemin özellikle doğa bilimlerine yoğun etkide bulunan pozitivism akımından etkilenmesi⁹ ve hatta von *Listz ve Radbruch* gibi yazarları eserlerinde kendini hissettiren ceza hukuku dogmatikğinde tasniflendirme girişimlerinin o dönemin biyolojik araştırmalarında kullanılan tasnif modelleriyle paralellik arz etmesi¹⁰,
- 1930'lu yıllardan sonra adından söz ettirmeye başlayan ve 1940'lı yıllarla birlikte ceza hukukunda yeni bir hareket teorisi (final hareket teorisi) ve buna bağlı olarak yeni bir suç teorisine (final suç teorisi) imza atan *Hans Welzel'in* ceza hukuku dogmatikğine soktuğu finalizm kavramının düşünsel temellerinin ünlü Alman filozof *Nikolai Hartmann'dan* esinlenmiş olması¹¹,
- Özellikle 1970'li yıllarla birlikte ceza hukukunda objektif isnadiyetin ön plana çıkması ve o döneme kadar ceza hukuku sistematikğinde hareket kavramının üstlendiği rolü o dönemle birlikte isnadiyet kavramının üstlenmesinde **Hegel ve**

⁸ **von Bubnoff** Eckhart, Die Entwicklung des strafrechtlichen Handlungsbegriffes von Feuerbach bis Liszt unter besonderen Berücksichtigung der Hegelschule, Heidelberg 1966, s: 36 vd; **Mayer** Hellmuth, "Kant, Hegel und Strafrecht", Festschrift für Karl Engisch zum 70. Geburtstag, Frankfurt 1969, s: 74 vd; **Caspers** Britta, Überlegungen zu Hegels Bestimmung von Schuld und Zurechenbarkeit auf dem Standpunkt der Moralität (Erişim Kaynağı: <http://www.degruyter.com/view/j/hgjb.2010.12.issue-jg/hgjb.2010.12.jg.272/hgjb.2010.12.jg.272.xml> , Erişim Tarihi: 18.06.2014)

⁹ **Jakobs** Günther, Starfrecht AT, Berlin/ New York 1983, s: 107 vd.

¹⁰ Ayrıntılı değerlendirme için bkz. **Ozansü** Mehmet Cemil, Ceza Hukukunda Kasttan Doğan Sübjektif Sorumluluk, Ankara 2007, s:34 vd.

¹¹ **Zielinski** Diethart, Handlungs- und Erfolgswert im Unrechtsbegriff, Berlin 1973, s:68 vd.

Hegelyenlerin ortaya koyduğu yaklaşımların yeniden ön plana çıkmasının etkili olduğu,

gibi ve kolaylıkla arttırılabilecek benzeri tespit ve değerlendirmeler üzerinden ceza hukuku dogmatikğinin tarihsel gelişim sürecini daha iyi anlayabilmek için ceza hukuku dışına çıkarak daha kapsamsal bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılmaktadır. Burada şüphesiz ki sadece örnek bazında değinilen ve ayrıntılandırılmayan bu hareket noktalarının her biri bir seneyi kapsayabilecek derinlik ve içeriğe sahiptir. Ancak burada gözetilmeye çalışılan husus, lisans düzeyinde bir hukuk fakültesi öğrencisini ceza hukukunun tarihsel gelişim sürecinin pür dogmatik bir çizgi takip etmediği ve felsefenin ceza hukukunun gelişimini besleyen en önemli damarlardan biri olduğu gerçeğiyle karşılaştırmaktadır.

Bunun dışında; ceza hukukunda insan onuru, cezalandırmanın kaynağı, meşruiyeti ve amacı gibi klasik ceza hukuku felsefesi sorunlarının yanı sıra düşman ve yurttaş ceza hukuku tasarımları, ceza hukukunda fonksiyonalizm, trans- ve posthümanizm akımlarının ceza hukukuna olası etkileri, Frankfurt Okulu ve modern ceza hukukunun parametreleri gibi güncel sorunların da mümkün olduğu ölçüde birbirleriyle ilişkilendirilerek tartışmaya açılması hedeflenmektedir. Burada bahsi geçen konu başlıklarının irdelenmesinde özellikle Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı ile iş birliklerine gidilmesi, başarılılabildiği oranda bu işbirliklerinin doğrudan öğrenciyle buluşturulması da dersin işleyişinde hedeflenen bir başka husustur.

Gerçekçi olmak gerekirse ceza hukuku alanında Türkiye gerçeğinde böyle bir inisiyatifin üstlenilmiş olması oldukça cesaret isteyen adımın atıldığı şeklinde değerlendirilmelidir. Zira ceza hukuku gibi katı bir disiplinde normatif olanın dışına çıkmak bir tür paradigma değişikliğine kaynaklık edebileceği gibi bu paradigma değişikliğinin, sistemin alışkanlıkları göz önünde bulundurulduğunda, bir kan uyuşmazlığına kurban gitmesi de olasıdır. Ancak her şeye rağmen bu ve benzeri çabalar, ceza hukuku öğreniminde bir

kenarda unutulmuş “değer”li tartışmaların yeniden ve heyecanla ele alınmasıyla ceza hukukunun bugün gelinen noktada tıkanmış tüm kanallarını açmaya muktedir bir aydınlanmanın ışığını tutuşturmaya adaydır.

Dersin Adı: Ceza Hukukunun Felsefi Temelleri (2. Sınıf / Seçimlik – Güz Yarıyılı)	
Hafta	Önerilen Konu Başlıkları
1. Hafta	Ceza Hukuku Felsefe İlişkisi – Bir “Ceza Hukuku Felsefesi” Var mıdır?
2. Hafta	Cezalandırma Yetkisinin Meşruiyet Kaynağı Olarak Toplum Sözleşmesi Modelleri (Rousseau – Locke – Hobbes – Kant)
3. Hafta	Cezalandırmanın Amacına İlişkin Teoriler – 1: Mutlak Ceza Teorileri (Özellikle Kant ve Hegel)
4. Hafta	Cezalandırmanın Amacına İlişkin Teoriler – 2: Önleme Odaklı Teoriler (Genel Önleme – Özel Önleme)
5. Hafta	Ceza Hukuku Dogmatığının Tarihsel Gelişim Sürecinde Felsefi Etkilenmeler – 1: Aydınlanma Öncesi Ceza Hukuku ve Aydınlanmanın Etkisi
6. Hafta	Ceza Hukuku Dogmatığının Tarihsel Gelişim Sürecinde Felsefi Etkilenmeler -2: Aydınlanmadan Klasik Suç Teorisine Kadar Geçen Süreçte Alman İdealizminin Etkisi
7. Hafta	Ceza Hukuku Dogmatığının Tarihsel Gelişim Sürecinde Felsefi Etkilenmeler -3: Klasik Suç Teorisi ve Pozitivizm
8. Hafta	Ceza Hukuku Dogmatığının Tarihsel Gelişim Sürecinde Felsefi Etkilenmeler -4: Ceza Hukukunun Ontolojik Yapısı, Finalizm ve Nikolai Hartmann
9. Hafta	Ceza Hukuku Dogmatığının Tarihsel Gelişim Sürecinde Felsefi Etkilenmeler -5: Finalizm Sonrası Ceza Hukuku Dogmatığında Hegel’e Geri Dönüş
10. Hafta	Güncel Ceza Hukuku Tartışmaları – 1: Ceza Hukukunda Fonksiyonalizm
11.	Güncel Ceza Hukuku Tartışmaları – 2: Düşman

Hafta	ve Yurttaş Ceza Hukuku Tasarımları: İcat mı, Keşif mi?
12. Hafta	Güncel Ceza Hukuku Tartışmaları – 3: Ceza Hukukunun Sınırlandırılması Eğilimi
13. Hafta	Güncel Ceza Hukuku Tartışmaları – 4: Modern Toplumun Ceza Hukuku Parametreleri

Önerilen Kaynakça

Bu ders için Türkçe literatür eksiği en önemli sorun olmakla birlikte aşağıdaki kaynaklar bu ders içeriği bakımından kullanılabilir.

- 1.- **Ünver** Yener, Ceza Hukukunda korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Seçkin Yayınları, Ankara 2003.
- 2.- **Ozansü** Mehmet Cemil, Ceza Hukukunda Kasttan Doğan Sübjektif Sorumluluk, Seçkin Yayınları, Ankara 2007.
- 3.- **Ozansü** Mehmet Cemil, Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonellşemesi, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014.
- 4- **Metin** Sevtap/ **Heper** Altan, Ceza Hukuku Felsefesine Katkı, Tekin Yayınevi, İstanbul 2014.
- 6.- **Radbruch** Güstav, Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler (Çev: Vecdi Aral), XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2008.
- 7.- **Topuzkanamış** Engin, Hukuk ve Disiplin – Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013.
- 8.- **Önkal** Güncel / **Sarı** Özgür, Suçun Sosyolojisi – Cezanın Felsefesi, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2013

Bu eserlerin dışında özellikle Ceza Hukuku Genel Hükümler dersinde kullanılan ders kitaplarının da yardımcı bir kaynak olarak kullanılması önerilmektedir.